

قاضی نذیرالاسلام

نفوذ شعر و ادب پارسی در بنگلادش

شهناز عارفین

www.ketab.ir

سرشناسه: عارفین، شهنار، ۱۹۷۵-
 عنوان و نام پدیدآور: قاضی نذراالاسلام: نفوذ شعر و ادب پارسی در بنگلادش
 مشخصات نشر: تهران: نشر بایا، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری: ۱۵۲ ص: مصور.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۲۲۴-۲-۵
 وضعیت فهرست نویسی: فیبای مختصر
 یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی <http://opac.nli.ir> قابل دسترسی است
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۴۵۹۳۷

قاضی نذراالاسلام؛ نفوذ شعر و ادب پارسی در بنگلادش

نویسنده:	شهنار عارفین
طرح جلد:	امیر اعلائی
توبت چاپ:	اول، ۱۳۹۴
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
چاپ:	ارس
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۴۲۲۴-۲-۵
تلفکس انتشارات:	۸۸۳۱۶۳۹۱
آدرس انتشارات:	تهران - خیابان کریم خان زند - خیابان سنایی - خیابان چهارم غربی - شماره ۱۸ - واحد ۷
پست الکترونیکی:	baya.nashr@hotmail.com
بها:	۸۰۰۰ تومان

«کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است»

پیشگفتار

با آغاز حکومت مسلمانان در سرزمین بنگال در قرن سیزدهم میلادی زبان عربی و فارسی در این سرزمین رواج می‌یابد و زبان عربی، زبان دینی و زبان فارسی، زبان ادبی و فرهنگی مردم این دیار می‌شود. عالمان، ادیبان، شاعران و... ایرانی و محلی صدها کتاب فارسی و عربی تألیف می‌کنند. یکی از عوامل نفوذ زبان و ادبیات فارسی جایگاه شاعران ایرانی از جمله مولانا، حافظ، سعدی، خیام و... در میان مردم این سرزمین است. در این کتاب ابتدایه وضعیت زبان و ادب فارسی در سرزمین بنگال و سپس به بررسی روند نفوذ زبان فارسی و به تبع آن فرهنگ ایرانی در بین مردم و اجتماع پرداختیم و به این نتیجه رسیدیم که زبان فارسی باعث رونق و غنای ادبیات بنگلادش شده است. در این میان بسیاری از اشعار و سروده‌های شاعر معاصر و ملی بنگلادش قاضی نذراالاسلام تحت تأثیر شاعران بزرگ ایران زمین شکل گرفته است که زندگی این شاعر را به طور مختصر بیان کرده به چگونگی این تأثیرپذیری نیز پرداختیم.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۵
مقدمه	۱۵
فصل اول: زبان و ادبیات فارسی در بنگلادش	۲۱
نفوذ زبان و ادب فارسی در آثار او چگونه است؟	۲۲
بنگلادش در طول تاریخ	۲۳
زبان و ادب فارسی در سرزمین بنگلادش	۲۸
زبان دینی و اسلامی	۴۳
تأثیر بر اسامی و نام‌ها	۴۴
تأثیر بر غزل و موسیقی	۴۵
تأثیر بر هنر معماری	۴۶
تأثیر بر هنر نقاشی، خطاطی و نگارگری	۴۷
تأثیر در عرفان و تصوف	۴۸
وضعیت زبان و ادب فارسی در عصر نذراالاسلام	۵۳

- فصل دوم: قاضی نذراالاسلام ۵۷
- قاضی نذراالاسلام ۵۷
- تولد ۵۹
- لقب قاضی نذراالاسلام ۶۰
- تعلیمات و آموزش ۶۱
- در خدمت نظام ۶۳
- روزنامه نگاری ۶۵
- ازدواج ۶۶
- نذراالاسلام انقلابی ۶۷
- نذراالاسلام در زندان ۷۰
- میدان سیاست ۷۲
- بلبل در زندگی نذراالاسلام ۷۳
- نذراالاسلام در بنگلادش ۷۵
- دکترای دی لیت دانشگاه داکا ۷۶
- افول خورشید آسمان ادبیات بنگلا ۷۶
- تشییع جنازه ۷۷
- اشعار ملی ۷۸
- فصل سوم: نفوذ زبان فارسی در شعر قاضی نذراالاسلام ۸۱
- واژگان فارسی و عربی در آثار نذراالاسلام ۱۱۰
- مفردات ۱۱۰
- ترکیبات ۱۱۲
- استفاده از کلمات غیر معمول در فارسی امروزی ۱۱۳

- استفاده از جملات کامل فارسی و عربی ۱۱۴
- کلمات مترادف عربی و فارسی در کنار واژگان بنگلا ... ۱۱۴
- لغات مراسم دینی و فرهنگی ۱۱۵
- ادبیات عاشورا و محرم در آثار نذر الاسلام ۱۱۶
- قاضی نذر الاسلام و حافظ ۱۱۹
- نذر الاسلام و خیام ۱۲۴
- تأثیر خیام بر نذر الاسلام ۱۲۸
- آثار نذر الاسلام (براساس تاریخ انتشار) ۱۳۱
- نتیجه گیری ۱۳۵
- فهرست منابع و مآخذ ۱۳۷
- منابع فارسی ۱۳۷
- منابع بنگلا ۱۳۹
- منابع لاتین ۱۴۰

رواج زبان و ادبیات فارسی در سرزمین‌های شبه قاره هند از تاریخ طولانی برخوردار است. اشتراکات نژادی و فرهنگی موجب روابط تنگاتنگی میان دو سرزمین کهن ایران و هند بوده است. از نیمه دوم قرن بیستم سرزمین هند قدیم به سه کشور هند، پاکستان و بنگلادش تقسیم شده است. اما روابط فرهنگی ایران با هند پیوسته از سوی حکومت، دولت و مردم دو سرزمین برقرار بوده است. اگرچه توسعه فرهنگی بیشتر مربوط به فعالیت شاعران و نویسندگان، دانشمندان و هنرمندان است اما سلسله‌های سیاسی در تشویق و حمایت فرهنگ‌مداران بسیار مؤثر بوده‌اند و در عالم سیاست به آن بخش از فعالیت‌های سلسله‌های سیاسی توجه می‌کنیم که در جهت توسعه فرهنگی بوده است. تیموریان یا گورکانیان هند (۹۱۱ - ۷۷۱ ه. ق / ۱۵۰۶ - ۱۳۷۰ م.) در ایران و هرات و هند فرمان‌روایی داشتند و فرهنگ باشکوهی پدید آوردند. امیر تیمور گورکانی (۸۰۷ - ۷۳۴ ه. ق / ۱۴۰۴ - ۱۳۶۹ م.) ماوراءالنهر را به درجه‌ای از تمدن و فرهنگ و قدرت سیاسی رسانید که پیش از آن متصور نبود. مرزهای جغرافیای سیاسی تیمور در سراسر آسیای میانه و ماوراءالنهر، ایران و بخش‌های مهمی از هندوستان توسعه یافت.

غزنویان (۵۸۳ - ۳۴۴ ه. ق / ۱۱۸۷ - ۹۷۵ م.) در بخش‌های مهمی از شرق خاورمیانه و جنوب آسیای میانه و سراسر ایران حکومت کردند و در هندوستان به فتوحات مهمی دست یافتند. اگرچه هیچ یورش از قتل و غارت برکنار نیست اما به گفته پروفیسور ایمن رئیس سابق دانشگاه همدرد در دهلی، با آمدن غزنویان به

هندوستان سیطره زبان سانسکریت شکسته شد و زبان‌های ملی و محلی به دروان فعالیت و رواج رسیدند و هنرهای عامه و خاصه و ادبیات در مراتب گوناگون شکوفا گردید. حکومت غزنویان و تیموریان از نظر هنردوستی و تشویق و حمایت هنرمندان بسیار قابل توجه هستند.

در دوره غزنویان شاعران بزرگی همچون عنصری، فرخی، عسجدی، منوچهری و از همه بزرگتر فردوسی به دربار آنان راه یافتند و شهر غزنه برای توسعه علوم و ادبیات و هنر مرکز مهمی به شمار آمد. دوره غزنویان در هندوستان بویژه لاهور، رشد زبان فارسی و شعر و ادب و هنر را موجب گردید. مشهورترین شعرای این عهد عبارتند از: مسعود سعد، عثمان هفتادی، سید حسن غزنوی، ابوالفرج رونی، حکیم سنائی غزنوی و دیگر و دیگران ... از رواج شعر و ادبیات عربی باید نام بیاوریم که در سراسر شبه قاره هند، مدارس تأسیس شد که علوم اسلامی را به زبان فارسی و عربی می‌آموختند و صدها و هزاران مراکز آموزشی کوچک و بزرگ نه تنها علوم ادب و هنر و معارف گوناگون را به فارسی تعلیم می‌گرفتند بلکه عربی را از طریق فارسی می‌آموختند. کوتاه سخن این که روابط سیاسی و فرهنگی ایران و هند پیشرفت علوم و ادبیات و شعر و موسیقی و معماری و نقاشی را موجب گردید و از برخورد دو فرهنگ ایرانی و هندی «مرج البحرین یلتقیان ... یخرج منهما اللؤلؤء والمرجان (الرحمن ۲۲)» دو دریای فرهنگ و ادب و هنر به یکدیگر رسیدند و مروارید و مرجان علوم و معارف تولید گردید. دوره اکبرشاه تیموری (۱۰۱۴ - ۹۴۹ هـ. ق / ۱۶۰۵ - ۱۵۴۲ م.) یکی از مهمترین دوره‌های فرهنگ و تمدن شرق و خاور دور است. آیین اکبری درباره قانون اساسی، قانون مالیات و کلیه مقررات لازم برای اداره کشور تنظیم و ترتیب یافته است. دین الهی نیز از ابتکارات اکبر بود که در واقع صلح نامه ادیان به شمار می‌آید. در سال ۱۵۵۶ م. ادبیات و هنر در دوره اکبر بسیار ترقی یافت، خود او نیز از دانش سرشار و هنرهای گوناگون برخوردار بود. ادبیات فارسی بویژه شعر و شاعری در دوران او شکوفا شد و شاعران بسیاری را در دربار خود پرورش داد. ابوالفضل غلامی وزیر اکبر به فارسی شعر می‌سرود و به دستور اکبر آیین اکبری و اکبرنامه را تألیف نمود. در دوره تیموریان زبان و ادب پارسی در هندوستان رشد فراوانی یافت.

با تشکیل کمپانی هند شرقی (*Eastern Indian Company*) در هندوستان و تسلط دولت بریتانیا و فتح هندوستان (۱۸۵۷ م.) زبان فارسی کم کم از صورت رسمی خارج گردید اما تدریس ادبیات در آن سرزمین ادامه یافت. کسان بسیاری را می توان یافت که با ادبیات فارسی آشنایی دارند اما زبان رایج فارسی را نمی دانند. استادان بزرگی در حال حاضر، در هند و پاکستان به تدریس ادبیات فارسی اشتغال دارند. در تاریخ ادبیات این سرزمین پهناور صدها علم و شاعر و هنرمند می توان یافت که با حافظ و سعدی و مولوی و صائب و نظامی و فردوسی و ... و دیگر شاعران ایران آشنایی دارند و خود به زبان فارسی شعر می سرایند.

از جمله این هنرمندان از قاضی نذراالاسلام باید نام بیاوریم شاعر ملی و هنرمند کشور بنگلادش، در بیست و چهارم ماه مه سال ۱۸۹۹ م. تولد یافت. با توجه فرهنگ اسلامی و ایرانی معارف از سه زبان فارسی، عربی و بنگالی بهره یافت و آثار خود را تنظیم نمود. پدرش قاضی فقیر احمد نام داشت و مادرش زاهده خاتون از نظر علاقه او به ادبیات و هنر و فقر دامن گیر تا حدودی شبیه شاعر نام آور ایران و زبان فارسی حافظ شیرازی است. با وساطت رادمردی بزرگ در مدرسه ای در شهر میمن سینگ، به تحصیل پرداخت. از دوران نوجوانی شعر می سرود، در سال ۱۹۱۷ م. در هجده سالگی به خدمت سربازی در شهر لاهور، سپس به کراچی رفت و به سبب لیاقت و نظم به درجه نظامی نائل گردید و آن چنان که خود متعرف است از طریق یک تن روحانی پنجابی با شعر حافظ آشنا گردید، شوق درک حافظ موجب شد تا ادبیات فارسی بیاموزد پس از پایان جنگ جهانی اول از کراچی به کلکته مهاجرت کرد و در دفتر انجمن ادبی مسلمانان بنگال سکونت یافت. از آن پس به ترجمه غزلیات حافظ پرداخت و ترجمه او تحت اللفظی نبود بلکه از روح و ریحان ادبی برخوردار بود. شمار فراوانی از غزلیات حافظ را ترجمه کرد و بیشتر آن ها را در روزنامه ها و مجله های هفتگی یا ادواری کلکته به چاپ رسانید. ۷۳ رباعی از حافظ را به بنگالی به نظم ترجمه نمود و در اثر خویش در سال ۱۹۳۷ م. در کلکته منتشر کرد. سرکار خانم فاضل و محقق ارجمند شهناز عارفین درباره رواج زبان و ادبیات فارسی در سرزمین بنگال به پژوهش پرداخت و اثر او به عنوان پایان نامه کارشناسی در دانشگاه علامه طباطبائی با درجه عالی دفاع گردید. نگارنده این مقدمه که راهنمایی این اثر مهم را به عهده داشت با موافقت مؤلف ارجمند

به چاپ این اثر پرداخت. امید است که نشر این گونه آثار مبادلات و اشتراکات فرهنگی، هنری و ادبی ایران و بنگلادش را گسترش دهد. سرکار خانم دکتر کلثوم ابوالبشر استاد ارجمند دانشگاه داکا و جناب دکتر کاظم کهدویی استاد اعزامی از ایران درباره روابط فرهنگی ایران و بنگال و همچنین شاعران و هنرمندان به تحقیقات ارزنده‌ای پرداخته‌اند. اکنون زبان و ادبیات فارسی در داکا پایتخت بنگلادش و دیگر استان‌های این کشور تدریس می‌شود و استادانی دانشمند به تدریس و تحقیق در زبان و ادبیات فارسی اشتغال دارند، موفقیت آنان آرزوی تمامی فرهنگ‌دوستان است.

احمد تمیم داری

استاد دانشگاه علامه طباطبائی

تابستان ۱۳۹۴ شمسی - تهران

www.ketab.ir